

## DİN PSİKOLOJİSİ - SOSYAL PSİKOLOJİ İLİŞKİSİ SOSYAL PSİKOLOJİ'DE KONU VE METOD SORUNU (I.KISIM)

İnsan karşılaştığı bir bilim dalının veya bir disiplinin ilgi alanını ve ne ile uğraştığını onun isminden çıkarımda bulunmaya alışmıştır. Örneğin, "Fizik" dendiğinde bu bilim dalının "Doğa" ile uğraştığını, doğa kanunları ile ilgilendiğini, çünkü "Fizik" kelimesinin "Doğa" anlamına geldiğini bilir. Aynı şekilde, "Antropoloji" sözcüğü ile karşılaştığında eğer "Antropo"nun insan "loji"ninde "bilim anlamına geldiğini biliyorsa bu bilim dalının uğraş alanının insan olduğunu anlamakta pek güçlük çekmeyecektir.

Diğer bilim dallarının isimlerine uygulanan analiz yöntemini "Sosyal Psikoloji" ismine de uygulayacak olursak, karşımıza çok karmaşık bir tablo çıkmaktadır. Şöyle ki: "sosyal" kendi içinde bir bütün olma iddiasını ileri sürerken "psikoloji" de aynı iddia ile ortaya atılmakta, bu durum sosyal psikolojiyi iki kralı devlet görünümüne sokmaktadır. Kanımca, sosyal psikolojinin kısacık tarihi bu iki kral arasındaki antlaşmalar ve savaşlarla doludur. Günümüzde de hala sürüp gitmektedir.

"Sosyal Psikoloji" adının ilk sözcüğü olan *sosyal*, "kişiler arası davranışla ve sosyal süreçlerle ilgili" anlamına gelmektedir. Bu, toplumsal (societal) olanla ilgili bir terimdir. *Toplum* ise, tüm insan ihtiyaçlarının ve ilgilerinin doyumu için organize edilmiş bir kültürü olan grup demektir (Reading, 1977, s. 193).

*Psikoloji* sözcüğü ise, ifade ettiği anlamdan farklı olarak kullanılmaktadır. "Psiko" (Psyche) Ruh, "loji" de bilim anlamına gelmektedir. Bu isimden Ruhu inceleyen bir bilim dalı olduğu anlamı çıkartılıyorsa da, Ruhtan neyin kastedildiğine bağlı olarak değişik ilgi alanları ileri sürülmektedir. [Davranış, Akıl (Mind), Biliş (cognition) gibi].

Zimbardo (1979) psikolojiyi dört farklı düzeyde tanımlamaktadır:

**Bilimsel düzeyde:** Dikkatli gözlem ve dakik deneyler kullanarak, insanların ve diğer canlı türlerinin değişik davranışlarının nedenlerinin araştırılması,

**İlgi (Curious) düzeyinde:** Psikoloji, gerçek hakkında sorular sorarak, olayların nasıldığını ve nedenini anlamak ve insan doğasının gizemliliğini çözmeye çalışmayı içerir.

*Kavrayıcı (Comprehensive) düzeyde:* Canlı varlıkların çevreleri ile nasıl baş ettikleri (cope with) ve birbirleri ile nasıl etkileştikleri hakkında bir düşünme tarzıdır.

*Pragmatik düzeyde* ise, insan yaşamının niteliğinin geliştirilmesinde kullanılan bir araç olarak tanımlanmaktadır (s.3).

Brown (1965), her ne kadar "sosyal psikolojiyi öğretirken asla alan tanımlamaya veya dersin hedeflerini betimlemeye çalışarak başlamam" diyorsa da biz burada, sosyal psikolojinin "uğraş alanının" ne olduğu veya ne olması gerektiği konusunda, günümüze değin ileri sürülen bir kaç düzine tanımdan bir kaçını ele almaya çalışacağız.

İnsanın sosyal bir varlık olarak bir gruba, bir topluluğa gereksinim duyduğu ve kendi kendine yetmediği öteden beri söylene gelmiştir. Tarih boyunca insan, sosyal davranışa derin ilgi duymuş ve onu anlamaya çalışmıştır. Sosyal davranışa olan bu ilgi çok geçmişe (antiquity) kök salmakla birlikte, sosyal psikolojinin özel (specific) bir çalışma alanı olarak ortaya çıkması oldukça yeni bir gelişmedir (Shaw ve Costanzo, 1970, s.3).

İnsanın sosyal yönü (ki bu görüş Eflatun'dan başlayarak günümüz sosyolog ve sosyal bilimcilerine gelinceye kadar bir çoğu tarafından benimsenmiştir) vurgulanırken, madalyonun diğer yüzü, yani, bireyci (individual) görüş de kendini göstermiştir.

Bu görüşe göre, insan yalnızdır. Diğer insanlarla derin ve etkili bir şekilde ilişkiye geçmeye yetenekli değildir; bu yüzden kollektif hayat koruyucu ve yapıcı olmak yerine, bozucu ve gösterişçidir. Bu akım, Yunan sinik (Cynique) lerinde başlar, Pascal ve Rousseau'ya kısmen olsun dokunur ve en yüksek noktasına bazı existansiyalistlerle ulaşır (Maisonneuve, 1973, s.1).

Düşünce tarihi hep bu iki uç arasındaki mücadelelerden oluşmaktadır. Sosyal psikoloji de bundan nasibini almakta gecikmemiştir.

Bir bilim dalının veya bir disiplinin tanımlanması, o alanın gelişmesinde ve alacağı yönde önemli rol oynamaktadır. Yani, o disiplinin kaderini tayin eden bir faktördür. Bu tanım aşamasında yapılacak her hangi bir hata ileride çok büyük problemlere yol açabilecektir. Çünkü, bu alanda yapılacak araştırmaları ve kullanılacak yöntemleri belirleyen hep bu tanım olmaktadır. Bir anlamda tanım, araştırmacının, bilim adamının kılavuzudur.

Sosyal Psikolojinin "tanımlama" aşamasına baktığımızda, karşımıza oldukça renkli bir tablo çıkmaktadır. Bu tablo üzerinde biraz göz gezdirdiğimizde şunları görüyoruz:

"Sosyal Psikoloji, sosyal uyarıcı ortamlarıyla ilişkili olarak, bireyin davranış ve yaşantısının (experience) bilimsel yöntemle araştırılmasıdır" (Sherif ve Sherif, 1956, s. 4 ve Sherif, 1963, s. 33).

"Sosyal Psikoloji, kişilerarası davranışların (interpersonal behavior) bilimi olarak tanımlanabilir." (Kretch, Crutchfield ve Ballachey, 1962, s. 5).

"Sosyal Psikoloji, insanların karşılıklı etkileşimlerinin (interaction), bilimsel yöntemle ele alınmasıdır." (Watson, 1966, s. 1).

"Sosyal Psikoloji, genel psikolojinin bir alt disiplini olup, özellikle, kişilerin davranışlarının, sosyal uyarıların bir fonksiyonu olarak, bilimsel incelenmesini içerir." (Jones ve Gerard, 1967, s.1).

"Sosyal Psikoloji, bireylerin davranış ve yaşantılarının, diğer bireylere, gruplara ve kültüre ilişkin olarak bilimsel yöntemlerle incelenmesidir" (McDavid ve Harari, 1968, s. 13).

"Sosyal Psikoloji, sosyal veya kişilerarası ilişkilerine ağırlık vererek, kişilerin, ait oldukları grubun üyeleri olarak, bilimsel yöntemle incelenmesidir." (Sargent ve Williamson, 1958, s.3).

Allport'un benimsediği tanımda ise Sosyal Psikoloji, "bireylerin, düşünce, duygu ve davranışlarının, başkalarının gerçek, hayal edilen ya da zımnî (altık) varlığından etkileniş tarzını anlama ve açıklama çabasıdır." (1968, s.3 . nakleden Kağıtçıbaşı, 1979 ).

Shaw ve Costanzo (1970), "Sosyal Psikoloji, bireyin davranışının, sosyal uyarıların bir fonksiyonu olarak, bilimsel metodla ele alınmasıdır." derken tanımlarında geçen anahtar sözcükleri de şöyle açıklamaktadırlar: "Bilimsel" sözcüğü ile sadece kontrollü ortamlarda yapılan gözlemleri kastetmekte, sosyal psikolojinin verileri olarak bu gözlemleri kabul etmektedirler. "Bireysel" sözcüğü ile, sosyal psikoloğun analiz birimi (unit) olarak bireyi vurguladıklarını, bununla da, sosyal psikolojiyi, Antropoloji ve Sosyolojinin daha geniş analiz uniteleri olan grup ve kurumdan ayırma çabası gütmektedirler. "Sosyal uyarı"lar ise insana ve onun ürettiklerine (product) atıfta bulunmaktadır. Bu durumda, diğer bir kişi sosyal bir uyarı olduğu gibi, insanın ürettiği, sosyal gruplar, normlar ve diğer sosyal ürünler, sosyal uyarı olarak hizmet görmektedirler. Sosyal uyarılar sadece o andakini değil geçmişteki sosyal yaşantıları da içermektedir. (s.3).

Yukarıda özetlenen tanımların hemen hemen hepsinde ortak olan iki nokta gözden kaçmamaktadır. Birincisi, sosyal psikolojinin çalışma birimi olarak "Bireyin davranışının" ele alınması, ikincisi ise bu ele alışın "bilimsel" olmasıdır.

Ortak noktalardan birincisini ele alacak olursak karşımıza şöyle bir problem çıkmaktadır. Acaba, *sosyal psikoloji* ile *genel psikoloji* arasındaki fark ve karşılıklı ilişki ne olacaktır ve karşılıklı etkileşim ne tür karışıklıklara neden olmaktadır?

Asch (1959); Sosyal Psikolojinin, henüz kendi alanlarında kesin olarak test edilmemiş ödünç kavramlarla çalıştığını; kendi veri ve problemlerine yönelik bağımsız bir bakış açısını elde edemediğini söylemektedir. Aynı zamanda, sosyal ve genel psikolojinin birlikte yapacakları çok şeyleri olduğunu ve bu konuda kimsenin şüphesi olamayacağını, fakat bu ilişkinin ise basit olmadığını belirtmektedir (ss. 363-364).

Allport (1968) bu konuda şunları söylemektedir: "hiçbir kesin sınır sosyal psikolojiyi diğer sosyal bilimlerden ayıramamaktadır. Sosyal psikoloji, siyasal, ekonomik bilimler ve kültürel antropoloji ile çakışmakta (overlap), birçok konuda da genel psikolojiden ayrılmamaktadır. Ayrıca, sosyoloji ile de çok yakın bağları bulunmaktadır." (s.3).

Sherif (1963) ise, "bugün sosyal psikologlar, hem sosyologlarla ve antropologlarla hem de psikiyatristler, sosyal hizmetçiler ve diğer uygulamalı araştırma alanlarındakilerle çok daha fazla trafiğe sahiptirler" demektedir. (s.31).

Sosyal psikolojinin bu heterojen yapısı kaçınılmaz olarak, konusundan (subject-matter) yani "insan"dan kaynaklanmaktadır. İnsanoğlu, çevresini tanıma, anlama çabasına girdiği günden buyana kendisi kadar karmaşık bir yapıyla karşılaşmamıştır. Önce doğaya yönelmiş, onu bir ölçüde de olsa anlamış ve kontrol etmesini öğrenebilmiştir. Ancak, sıra kendisine geldiğinde, büyük problemlerle karşılaşmış, günümüzde ise bunları çözmek için yoğun bir savaş vermektedir.

19. yüzyıla gelinceye dek, insan, kendisi hakkında tartışmış fakat söylediklerinden kendisi de emin olamayınca, daha güvenilir olur düşüncesiyle, kendini, laboratuvarında incelemeye başlamıştır. İşte, o günden beri elde biriken veriler, bugün genel psikoloji adını verdiğimiz bilim dalını oluşturmaktadır.

Psikolojinin, bir laboratuvar bilimi olarak kurulmasında önyak olan Wund, bilincin içeriğinin analizi ile meşgul olmuştur. O günlerde, bilinçlilik (consciousness) bireylerin bir özelliği olarak var sayıldığından, insanın bu özelliği öncelikle ele alınmış; bunun sonucu olarak da, deneysel laboratuvar bilimi, sosyal olmıyan (non-social) bir özellik göstermiştir (Farr, 1980, s. 123). Bu çabanın sonucunda elde edilen bilgi birikimi de insanın kendini, özellikle sosyal yönünü anlamada yeterli görülmeyince, bir anlamda bu yaklaşıma bir reaksiyon olarak, insan doğasının kuranını geliştirmek amacını güden Sosyal Psikoloji (Asch, 1959, s.364) yeşermeye başlamıştır.

Çünkü, bu ilk yaklaşım insanı dar anlamda ele alıyor, onun çok önemli özelliklerine araştırma ortamında yer veremiyordu. O günün bilimsel psikolojisi, gözlemlerini sadece birey ve onun diğer insanları dışlayan (exclude) çevresiyle sınırlıyor; kişiler veya gruplar arasındaki ilişkilerle ilgilenmiyordu (Asch, 1959, s. 364).

Böylece, o günün bilimsel psikolojisine konu olan insan, sosyal-olmayan insandı. Oysa, Krech, Crutchfield ve Ballachey (1962), sosyal ve sosyal-olmayan insan arasında ayırım yapmanın bir hayal olduğunu: "... her insanın sosyal bir dünyada yaşadığını ve hiç bir psikoloğun, toplumdaki soyutlanmış bir insan davranışını çalıştırmayacağını" söylemektedirler (s.7).

İnsanın içinde yaşadığı toplumsal çevreyi de gözönünde bulundurma ihtiyacından kaynaklanan sosyal psikolojik hareket, "insan psikolojisinin ihmal edilmiş olan yönlerini, yani diğer insanlarla ve gruplarla olan ilişkilerini vurgulamış, insanı doğrudan sosyal bir varlık (social being) olarak ele almayan hiç bir psikolojinin tam olamayacağı inancını savunmuştur (Asch, 1959, s. 364).

Fakat şu da bir gerçektir ki; o günkü şartlarda, araştırmacıların ellerinde sosyal psikolojik olguların (phenomena) doğru bir şekilde araştırılmasında kullanılabilecek teknikler<sup>1</sup> bulunmamaktaydı. Bunun yanında, sosyal olayların karmaşıklığı, araştırmacıların gözlerini korkutmuş; bilimsel kavramların, gereken şekilde ele alınması konusunda onları ümitsizliğe sürüklemiştir. Bu alanın, deneysel analiz sınırlarının dışında kaldığı inancı, cesaret kırıcı olmuştur (Asch, 1959, s.364).

Bu aşamada sosyal psikoloji ile genel psikoloji arasındaki fark ve ilişkiyi gözden geçirecek olursak, insanın temel psikolojik süreçleri (bilişsel, duygusal ve güdüsel) ile fiziksel çevrenin özellikleri arasındaki fonksiyonel ilişkileri kurma (establish) görevi, genel psikolojinin sahası olurken, sosyal psikolojinin görev sahası ise, kişideki bu aynı psikolojik süreçlerle onun sosyal dünyası arasındaki fonksiyonel ilişkiler olmaktadır (Proshansky ve Seidenberg, 1965, s.6).

Asch (1959) sosyal psikoloji ile genel psikoloji arasındaki bu iş bölümünü değerlendirirken, Sosyal psikolojinin içinde ve dışında bulunan bazı kimselerin sosyal psikolojiyi sosyal-olmayan psikolojinin bazı kanunlarının daha karmaşık verilere uygulanmasını içeren uygulamalı bir disiplin olarak gördüklerini; bu tutumları içinde iki temel dayanaklarının olduğunu ileri sürmektedir. Bunlardan birincisi, insan mekanizmasının (human functioning) sahip olduğu aynı ilkelerin hem sosyal hem de sosyal-olmayan ortamlarda (setting) eşit biçimde işler olduğu konusundaki inanç. Yani, katı bireysel araştırmanın işlemleri kullanılarak bulunan güdülenme veya öğrenme ilkelerinin sosyal durumlarda da geçerli olması gerektiği iddiasıdır. İkincisi ise, psikolojik işlevin tüm ilkelerinin, sosyal olmayan çevrede de keşfedileceğine olan inanç. Bu inanç da, psikolojinin temel verilerinin en elementerinin, sosyal olmayan olgularla uğraşan veriler olduğu ve daha geniş (extended) olguların bunların komplikasyonları olduğu konusundaki varsayımdan kaynaklanmaktadır. Bu durumda, sosyal psikoloji ile genel psikoloji arasındaki

<sup>1</sup> Bugünde tartışmalı durumlarını sürdürmektedirler.

işbölümü daha da açıklık kazanmaktadır. Şöyle ki: Genel psikoloji ilkeleri bulacak, sosyal psikoloji de bunları *extrapolate* edecek . İkinci yaklaşıma göre ise, ki Asch de bunu benimsemektedir, sosyal psikoloji uygulamalı bir disiplin değildir. Genel psikolojinin bir parçası olmakla birlikte, onun görevi, psikolojik işlevler kuramına katkıda bulunmaktır. Bu ise, sadece bireylerin diğer kişilerden arındırılmış bireysel ortamlarda çalışılması ile başarılamaz. Sosyal Psikolojinin bu katkısı yapmada başarılı olabilmesi, aynı zamanda kişiler arasındaki olayların (happenings) dolaysız araştırılmasını veya gözlemlerin, deneysel psikolojinin geleneksel olarak empoze ettiği sınırların ötesine götürülmesini gerektirmektedir <sup>2</sup> (Asch, 1959, ss. 365-366).

Bu ihtiyaçtır ki, sosyal psikolojiyi diğer sosyal bilimlerle yüz yüze getirmekte; bunun sonucunda da *disiplinler arası trafik* kaçınılmaz olmaktadır.

Sosyal Bilimler ve Sosyal Psikoloji, kendileri için uygun olan analiz birimlerini kullanarak, ilişkili (related) konulara iki farklı düzeyde yaklaşmaktadırlar. Sosyal sistemin değişik problemleri, tarihçiler, ekonomistler, antropologlar, dilciler ve diğer geleneksel sosyal bilimciler tarafından çalışılmaktadır. Bu araştırmacıların analiz birimleri sadece insan olmayıp, insanın sosyal organizasyonu, onun üretici ve paylaşımcı (distributive) ilişkileri, teknolojik ürünleri ve ilişkileri, müziği ve sanat formları, dil sistemleri, akrabalık sistemleri, değerleri v.s.dir. <sup>3</sup>

Birey ise, bu işleyen (functioning) sosyal sistemin en küçük birimidir. Aynı zamanda kendisi de işleyen bir sistemdir. Onun yaşantı ve davranışını araştıran bilim adamı, zorunlu olarak bu bireysel sistemin değişik yönlerini inceleyen araştırmacılara -biokimyacı, genetikçi, fizyolojist gibi- başvurmaktadır. Fakat, aynı zamanda bu bilim adamı, bireyin içinde eylemde bulunduğu ortamları da bilmek durumundadır. Eğer bu araştırmacı, bir sosyal psikolog ise, bu ihtiyaç, birey tarafından yüz yüze gelinen sosyal-uyarıcı nitelikteki ortamlar hakkında bilgi edinmeyi ifade etmektedir. Bu durumda, bilim adamı, insanın sosyal çevresini çalışan diğer komşu disiplinlere başvurmak durumunda kalmaktadır. Sosyal psikolojik analiz, bireyi, bu sosyal-uyarıcı ortamlarla olan ilişkileri içersinde ele almaktadır. Şunu da göz önünde bulundurmak gerekir ki, sosyal uyaranlarla birey arasındaki ilişki tek yönlü olmayıp, yani bir reaksiyondan ziyade, karşılıklı bir etkileşimdir (Sherif, 1963, s. 45).

Kanımca, sosyal psikolojinin ilk yıllarındaki farklı yaklaşımlar, örneğin Ross'un (1908), sosyal psikolojiyi "Kollektif davranış" yönüne çekmesi, McDougall'ın (1908) ise Sosyal yaşamın temel belirleyicisi olarak bireyi görmesi, o gün için sosyal-uyaranlarla birey arasındaki karşılıklı etkileşimin ve analiz

---

<sup>2</sup> Wundt da bu görüşü paylaşmaktadır.

<sup>3</sup> Daha önce bunlardan "sosyal uyaranlar" olarak söz edilmişti.

birimlerinin tam belirginlik kazanmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Oysa bu ikilem, sosyal psikolojinin doğuş nedenlerine ters düşmektedir. Hatırlanacağı gibi, sosyal psikoloji, kavramlarını ve işlem yollarını kendisinden ödünç aldığı mevcut düzene (order) karşı bir tepki (revolt) olarak ortaya çıkmıştır. Çünkü, insanın doğasını tanımak için, onun diğer insanlardan izole edilmiş bir şekilde araştırılması yeterli görülüyordu (Asch, 1959, s. 366).

Sosyal psikologlar bu ikilemi çözmeye çalışırken, bu seferde, diğer komşu disiplinlerle oluşan trafiğin karmaşıklığı içerisinde yollarını kaybetmeme telaşına düşmüşlerdir. Brickman'ın (1980) bu konuda söylediklerine göz gezdirecek olursak bu telaşın nedenini biraz daha iyi anlamış oluruz, Brickman şöyle yazmaktadır: "sosyal psikoloji, herşeyden önce insan davranışının tümünü kapsayan bir bakış açısidir. Eğer, doğum ve ölümü, savaş ve barışı, evlenme ve boşanmayı, fakirlik ve zenginliği araştırmayı derseniz, bunun hepsini sosyal psikoloji içerisinde yapabilirsiniz. Bununla, sosyal psikolojinin, ekonomiyi, antropolojiyi veya siyasal bilimi içerdiğini söylemek istemiyorum, sadece bu diğer disiplinlerin her birine sosyal psikoloji açısından bakabileceğimizi ima ediyorum" (s. 7).

Şu ana kadar, sosyal psikolojinin bazı tanımlarını, farklı yaklaşımları ve diğer komşu disiplinlerle olan yakın ilişkisini, kısaca sosyal psikolojinin var oluş nedenlerini özetlemeye çalıştık. Konunun karmaşıklığı gözden kaçmamaktadır. Çünkü, hemen hemen, tüm insan davranışları sosyal psikolojinin "uğraş alanına" girmektedir. Bu karışıklıkların giderilmesi amacıyla bazı kısıtlamalar getirilmeye çalışılmıştır. Bunlardan birini, Costanzo ve Shaw (1970) yapmaktadır.

Sosyal Psikoloji sahası (field) içerisinde bulunan "uğraş alanları" (area) üç ana başlık altında sınıflandırılmaktadır:

- 1) Bireysel süreçler üzerindeki sosyal etkilerin incelenmesi;
- 2) Paylaşılan bireysel süreçlerin incelenmesi;
- 3) Grup ilişkilerinin incelenmesi.

Birinci kategoride sözü edilen "bireysel süreçler üzerindeki sosyal etkiler" şu fenomenleri içermektedir.

a) Sosyal uyaranlardan etkilenebilenler; b) Aynı zamanda sosyal uyaranların yokluğunda da meydana gelebilenler; c) O andaki (immediate) uyaran ortamıyla karşılaşmayan kişilerce paylaşılmayan olaylar. Algı, güdülenme, öğrenme ve yükleme (attribution) bu tür olaylara örnek olarak verilebilirler. Bu olaylar sosyal olmamakla birlikte, sosyal değişkenler, bu süreçlerin belirleyicileri



durumundadırlar. Aynı şekilde bu süreçler de sosyal davranışın belirleyicisi olmaktadır.<sup>4</sup>

İkinci kategoride yer alan "paylaşılan bireysel süreçler",

a) ortaya çıkmaları için sosyal uyaranların o anda bulunmalarını gerektirmeyen, temelde (basically) bireysel olan;

b) doğrudan sosyal uyaranlardan kaynaklanan;

c) genellikle aynı sosyal grup içinde bulunan diğer kimseler tarafından da paylaşılan fenomenleri içermektedir. Dil ve sosyal tutumlar örnek olarak verilebilir. Dil ve sosyal tutumların gelişmesi, sosyal grup içindeki diğer kişilerle ilişkiye dayanmakla birlikte, geliştiklerinde, aşağı yukarı sosyal gruptan bağımsız olarak işlev görmektedirler.

Üçüncü olarak, "Grup Etkileşimi"

a) Diğer kişilerle yapılan etkileşime dayanan; b) sadece diğerleri olduğunda, en azından zımnî (altık) olarak, ortaya çıkan fenomenlerdir. Buna da örnek olarak, liderlik, iletişim (communication) güç ilişkileri, otorite, uyuma (conformity), işbirliği (cooperation), rekabet ve sosyal roller verilebilir. Bu kategorinin diğer iki kategoriden en önemli farkı, sosyal bir niteliğe sahip olması ve o andaki sosyal uyaranlara tepkide bulunan bir davranış türü olmasıdır. Sosyal kuramlar daha çok bu tür olgularla ilgili olarak formüle edilmişlerdir (s.5).

Sosyal Psikolojinin zaman içerisinde konularının değişmesi, bazı konulara<sup>5</sup> öncelik verilmesinin nereden kaynaklandığı sorusu akla gelebilir?

Innes (1980), Sosyal Psikolojideki bu gelişmeyi ve zaman içerisindeki değişimi, "Moda" kavramı ile açıklamaya çalışmaktadır. Moda, içselden (mantıksal) ziyade dışsal (sosyal) faktörlere dayanıldığı veya uymanın (conformity) benimsemede baskın rol oynadığı durumlarda uygulanabilecek bir kavramdır. Innes, makalesinde "Moda"nın gerçek kaynağını belirlemenin zor olduğunu söylemekle birlikte, iki tür kaynak tespit etmektedir:

### ***İçsel (intrinsic) faktörler:***

Bir disiplin içindeki belirli (particular) kavramlar o disiplin içinde ele alınan, üzerinde çalışılan problemleri dikte ettirmekte, bu problemlerin çözümü ise başka problemleri kaçınılmaz olarak ortaya çıkarmaktadır.

---

<sup>4</sup> Sosyal Psikoloji ile Genel Psikoloji arasındaki ilişki bu alanda açıkça görülmektedir.

<sup>5</sup> Bu değişimler araştırma yöntemlerinde de gözlenebilmektedir.



Geliştirilen yeni tetkikler sonucu, gözlem imkanlarının artması, böylece biriken verilerin yeni yordamalar yapmayı kolaylaştırması veya bilim adamının empirik verileri aşarak, neyin destekleyici kanıt olarak aranacağını belirleyecek olan sistemi oluşturması, disiplin içi dinamizmin belirleyici faktörleri olmaktadır.

Kuhn'un (1962) bilimsel bilginin gelişmesi konusundaki görüşü, bir disiplin içindeki içsel faktörlere ağırlık vermektedir. Bilimsel disiplinler, normal ve kriz dönemlerinden geçerek gelişmelerini sürdürmektedirler.

İçsel faktörlerden biri olup, araştırma alanının gelişmesinde önemli rol oynayan bir diğer faktör ise, "uygun metotların" mevcut olmasıdır. Her kuram kendi için uygun olan araçları ve kullanma yöntemlerini belirleme durumundadır.

### **Dışsal (extrinsic) faktörler:**

Yöntemlerin rolünü göz önünde bulundurmanın, bizi disiplin içindeki kuramsal ve tekniksel gelişmenin dışsal güçlere bağımlı olduğunu görmeye zorlaması mümkündür. Bu güçler, mantıksal olarak, düşünce süreci ve deney (experiment) ile ilgili bulunmamaktadır.

Teknolojik gelişmeler, yeni problemler; problemlere yeni bakış açıları; yeni çözüm yöntemleri veya kuramsal çalışma için yeni metaforik temeller yaratarak, psikolojiyi etkilemektedir. Örneğin, otomasyon ve bilgisayar gelişimi, makina-insan konusundaki çalışmalara neden olmuş; otomatik makineler, psikologların, insanları sınırlı bilgi işlemciler olarak düşünmelerinde etkili rol oynamıştır.

Teknolojik gelişmeler yanında, toplumsal yaşamda karşılaşılan olaylar, problemler, <sup>6</sup> sosyal psikologların neyi problem olarak algılayacaklarını belirlemekte; bu etki ise sosyal psikolojik kuramların geliştirilmesine kadar uzanmaktadır.

Bu durumda, her ipte bezi olan sosyal psikoloji gibi bir disiplinin uğraş alanını kesin sınırlarla belirlemek oldukça güç görünmektedir. Çünkü, tıpkı giyim modasını günün şartları (bu arada modacılar) nasıl belirliyorsa, sosyal psikolojinin de gideceği yönü, günün genel havası ("Modası") belirlemektedir.<sup>7</sup>

Buna rağmen bazı konuların, belli dönemlerde ağırlık kazandığı gerçeğini de gözden kaçırmamak gerekir. Örneğin, 1960' larda en yaygın konu *tutarlılık*

<sup>6</sup> Örneğin, Kety Genovese olayının "Altruizm" araştırmalarını hızlandırması gibi.

<sup>7</sup> Bakınız: Sherif (1963), 47-75 sayfalar arası, Innes (1980) ve Lambert (1963).

kuramları olurken, 1970' lerde bu ilgi sosyal algı konusuna yönelme eğilimi göstermiştir (İmamoğlu,<sup>8</sup> 1979).

Geleneklerin, tarih içerisindeki görünümelerini şöyle özetleyebiliriz:

Bu geleneklerden ilki, Tarde, Le Bon, Ross, Cooley ve Mead tarafından geliştirilen sosyolojik gelenektir. Öncelikle, yüz yüze etkileşimlerde ortaya çıkan süreçlerle ilgilenmiştir. Bu araştırmalarda, Telkin (Suggestion), taklit ve sempati gibi kavramların bir veya bir kaçına dayanılmıştır. Bu gelenek içindeki önemli kişilerden biri, sosyal ilişkilerin formlarını kurmaya çalışan Simmel, diğeri ise bugünde etkileri süren Fransız Sosyoloğu Durkheim'dır.

Bu geleneklerin ikincisi olan psikolojik geleneğin temsilcileri ise, üç grupta ele alınabilir:

a)Psikoanalizm<sup>9</sup> b)Davranışçılık<sup>9</sup> c) Gestalt Kuramı<sup>10</sup>

Sosyal psikoloji, günümüzde de, geleneksel psikoloji ve geleneksel sosyolojiden bazı kavramları alarak kullanılmaktadır (Gerard, 1968, s. 460).

Sosyal Psikoloji ilk günlerden beri birçok engellerle karşılaşmış; bu engelleri aşabilmek için yoğun mücadele vermiştir.

Bu engellerden ilki, diğer sosyal bilimler arasında kendine ait bir yer bulma sorunu idi. Çünkü, ele aldığı konuyu diğer birçok sosyal bilim de kendine konu olarak seçmişti. Bu durumda onlardan bir farklılığının olması gerekiyordu. Sosyal Psikoloji, çevresi ile etkileşim içinde bulunan "bireyi" ele aldığı ileri sürerek bu sorunu bir ölçüde de olsa çözüme bağlamaya çalışmıştır. Fakat bu seferde ikinci sorun ile karşı karşıya kalmıştır. Bu sorun ise tarihten kaynaklanıyordu. Tüm araştırma alanlarını da etkileyen bu problem, bugün araştırmaya konu olan olaylar üzerinde eskiden beri birçok şeyin yazılıp söylenmesiydi.

Aynı konularda söz söyleme iddiasıyla ortaya atılan sosyal psikoloji, kendisini geçmişten ayıran özelliği nasıl belirleyecekti? Bunda da zorluk çekmemiş,

---

<sup>8</sup> Ahmet Rüstemli ve Deniz Şahin'in katkıları ile gerçekleşmiştir.

<sup>9</sup> Asch( 1952, s. IX) de o günlerde, sosyal psikolojinin yönlendirici fikirlerinin ilkesel olarak, davranışçılık ve Psikoanalizden kaynaklandığını söylemektedir.

<sup>10</sup> Günümüzde ise, sosyal algının vöe "Bilişsel Sosyal Psikolojinin" önem kazanmasıyla etkisini daha çok hissettirmektedir. Fogas (1983) bu konuyu şöyle değerlendirmektedir: "Boyutları ve yoğunluğu tam olarak anlaşılacakla birlikte Sosyal Psikoloji geçen on yılda etkili bir değişime uğramıştır. Bu değişim şimdilerde, Psikoloji disiplininin kendi içindeki önemli paradigmatik sapmanın lokal yansıması olarak değerlendirilebilir: hareket "davranışçılıktan" "bilimselcilğe" doğru olmaktadır.

geleneğe uyarak, yani, "**Bilimsel**" olduğunu ileri sürerek bu engeli de bir ölçüde aşmaya çalışmıştır. <sup>11</sup>

Bu sihirli sözcük, diğer sosyal bilimlerde olduğu gibi, sosyal psikolojinin de başını ağrıtmıştır. <sup>12</sup>

Sosyal Psikolojinin bu durumu hakkındaki günümüz yaklaşım ve değerlendirmelerine geçmeden önce, "*Bilimsel Sosyal Psikoloji*"nin, kuramlarını neye dayandığını, ileri sürdüğü fikir ve açıklamalara nasıl ulaştığını, bilgiyi ne tür araçlarla geliştirdiğini kısaca özetlemeye çalışırsak şunları söyleyebiliriz:

"Bugün Sosyal Psikoloji, aktif araştırma eğilimi (orientation) ile karakterize edilmektedir. Sosyoloji ve Psikoloji bölümlerinden yazarlar tarafından yazılan ders kitapları, önceleri yazılan oldukça etkili literatürün daha spekülatif içeriğine karşın, mevcut olduğu durumlarda, araştırma verilerini kullanma teşebbüsünde bulunmaktadırlar. Yeni metotların, ayrıca veri toplama; ölçme ve analiz etme tekniklerinin geliştirilmesi çabaları, son yıllarda bu alanda gözlenen özgün (karakteristik) bir uğraş olmuştur" (Sherif, 1963, s. 75).

Sherif'in de ifade ettiği gibi, günümüz sosyal psikolojisinin, geçmişe oranla, empirik verilere önem vermesinin ve bu alanda yeni teknik ve metodların geliştirilmesi için gösterdiği çabaların, sosyal psikolojinin tanımlarında da sıklıkla vurgulandığı gibi, "**bilimsel**" olma arzusundan kaynaklandığı söylenebilir.

Sosyal Psikoloji bu düzeye bazı aşamalardan (devre) geçerek ulaşabilmiştir. Bu aşamaları kısaca şöyle özetliyoruz:

Bu devrelerin ilki, çok eskilere (antiquity) uzanan, varsayım (conjecture) ve spekülasyon ile karakterize edilen "**Sosyal Felsefe**" devresidir. Bu devrede hakim olan teknik, sistematik bilgi toplamadan çok, otorite ve düşünce (reason) idi. Bu dönemde, sosyal davranışın açıklanmasında test edilebilir veriler yerine, düşünce metoduna (rationalization) önem veriliyordu.

İkinci devre ise, ondokuzuncu yüzyılda başlamakta ve "**Sosyal Empirisizm**" olarak adlandırılmaktadır. Bu dönem, genelde, sistemli veri-toplama (data-gathering) ile karakterize edilmektedir. Bu sayede varsayımların ötesine geçilmektedir.

Sosyal empirisizm, üçüncü, yani "**Sosyal Analiz**" dönemine zemin hazırlamıştır. Yirminci yüzyılda meydana gelen bu gelişme, günümüzde de etkisini sürdürmektedir. Bu dönem, sistemli empirik (görgül) araştırma yoluyla

<sup>11</sup> Daha önce verilen tanımların hemen hepsinde "bilimsel çalışması" ifadesi kullanılmaktadır.

<sup>12</sup> Günümüz sosyal psikolojinin "Kriz" dönemine girmesinde bu ağrının neden olduğu ve bu süreci hızlandırdığı düşünülebilir.

toplanan verilerin incelenmesi ile *nedensel* ilişkileri ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu aşamada ise hedef, basit betimsel verilerin ötesine geçip değişkenler arasındaki ilişkilerin doğruluğunu göstermektir (verify). Bunu başarmanın aracı olarak da deney (experimentation) yöntemi uygun görülmektedir.

Günümüzde, sosyal analizin kullanımı "**Davranış Bilimlerinin**" bir özelliği görünümündedir (Hollander, 1971, s. 55).

Her aşama (stage), ortaya çıktığı devirde yaygın olan felsefi yaklaşımlar tarafından yönlendirilmiştir. Her gelenek, belli varsayımlara dayanmak ihtiyacını hissetmiştir. Bu seçilen varsayımlarda o geleneği karakterize etmektedir.

Psikoloji, iki ayrı bilim kavramından kaynaklanmaktadır. Bunlardan birincisi, *positivist empirisizmdir*. Bu kavramlaştırmaya göre, psikolojik olgular (phenomena) gerçek, dışsal dünyanın bir parçasıdır. Bundan dolayı, nesnel empirik yöntemlerle ele alınmalıdır. Deney, bu yöntemlerin ilk örneğidir. İkinci kavramlaştırmaya, yani, *rasyonel idealizme* göre ise, bilim, bağımsız olarak varolan gerçekten çok, *duyum* (sensation) ve *tecrübeler* (experience) ile uğraşmaktadır. Bu gelenek içinde, başta gelen bilgi kazanma yöntemlerinden biri, rasyonel akıl yürütmedir (rational reasoning) (Fargos, 1983).

Son dönemlerde ise psikoloji, açık bir şekilde, *positivist empirisizmin* hakim olduğu bilim görüşü tarafından yönlendirilmektedir (Harre ve Secord, 1972).

Levine ve arkadaşları (1973) yaptıkları bir çalışmada, 19. yy.dan itibaren basılan psikoloji giriş ders kitaplarını (textbook), psikolojik araştırmalar ile içerikleri açısından karşılaştırmışlar ve sonuç olarak, araştırmaların büyük bir bölümü psikolojinin sosyal yönü üzerine olmakla birlikte, ders kitaplarının, deneysel psikoloji konularına sıklıkla ağırlık verdiklerini bulmuşlardır. Bu durum, deneysel yaklaşımın saygınlığını belirlerken, deneysel psikolojinin "ideali" simgelediğini ve fakat sosyal alanların daha çevresel (peripheral) düzeyde ele alındıklarını göstermektedir (Levine, 1976).

Psikoloji ve Sosyal Psikoloji arasındaki organik bağ sorunu, sosyal psikolojideki bu tür kavramlaştırmalardan etkilenmektedir.

Sözü edilen iki temel felsefi yaklaşım (Empirisizm ve Rasyonalizm) bugün de farklı isimler altında karşımıza çıkmaktadır.

Levine (1976), "*Naturalist Sosyal Metafizik*" ve "*Tarihsel Sosyal Metafizik*" terimlerini, Sampson (1978) ise, "*Doğal Bilim Modeli-Paradigm I*" ve "*Tarihsel Bilim Modeli-Paradigm II*", terimlerini kullanmaktadırlar.

Tabiatçı yaklaşıma göre, bilimsel bilgi ve gerçek, aşkın (transcendent) olup, herhangi bir toplum veya tarihsel dönemden bağımsızdır. Bu yüzden, genel durumlara, doğadaki kanunlara, indirgemeci (reductive) açıklamalara, pozitivizme, yığılmacı (cumulative) ve değerden bağımsız (value-free) bilgiye önem vermektedir.

Doğal bilimlerin klasik olan bu görüşü, sosyal psikoloji içersinde başat (dominant) ve çağdaş görüş olarak aşağı yukarı bozulmadan etkinliğini sürdürmektedir (Levine, 1976; Sampson, 1978).

Empirisizm ve Positivizm 1920'li yıllara gelinceye kadar, önemli ölçüde sosyal psikolojiye girmemiş; ancak bu yıllardan sonra, nesnellik ve doğruluk (precision) idealleri, hızla başat durumlarına ulaşmışlardır (Allport, 1968, s. 67).

Bu görüşün etkisi, 1950'lerden başlayarak artmış ve 1960'lı yılların sonlarına doğru en yüksek noktaya ulaşmıştır (Higbee ve Wells, 1972. nakleden İmamoğlu, 1979).

Allport (1968) da aynı sonuca varmakta ve "bugün sosyal psikolojinin bir disiplin olarak en göze çarpan özelliği, yöntem ve deneysel desenindeki gelişme (sophistication) dir" (s.67) diyerek, sosyal psikolojinin bu yönüne işaret etmektedir.

Levine (1976), sosyal psikoloji ve sosyoloji süreli yayınları arasında kullandıkları yöntem açısından yaptığı karşılaştırmada, sosyal psikoloji dergilerinin, labaratuvar deneylerine, sosyoloji dergilerinden daha çok ağırlık verdiklerini (%90) bulmuştur.

Tabiatçı yaklaşıma karşı olarak, bir grup da tarihi bilim modelini savunmaktadır. Bu yaklaşım ise, bilimsel bilginin zaman ve yer ile sınırlı olduğunu, bu nedenle tarihsel bir özellik taşıdığını ileri sürmektedir. Bu nedenle, özelliğe (specificity), tarihsel durumlara, insan-yapısı kanunlara, betimsel açıklamaya, bütüncülüğe (holism) ve değer-etkili bilgiye ağırlık vermektedir.

Bir toplumun fikir ve duyguları, o toplumun düşünce formlarında yansımakta; bu yansıma bilimsel bilgiyi bile etkiyebilmektedir. Bu durum ise, bilimsel bilgiye, zorunlu olarak tarihsel bir kimlik kazandırmaktadır. Bir paradigmaya tarihsel olarak atıfta bulunmak, bu anlamda, o paradigmanın belirli bir kültür ve tarih ile çevrelendiğini kabul etmek demektir. Görüldüğü gibi, olgular (fact) ve gerçek, "spesifik yer ve zamanlarda" ortaya çıkmaktadır. Başka bir ifade ile, somut bağlam (concrete context), sabit bir şekilde bilgimizi etkilemektedir (Levine, 1976; Sampson, 1978).

Forgas (1983) da insan bilgisinin sosyal bir ürün olduğunu söylemektedir. Aynı şekilde, Kuhn'un (1962) "paradigma" kavramı da, formal bilimin, sosyal bir girişim olduğunu ortaya koymaktadır. Şöyle ki, belli dönemlerde bir grup bilim adamı, tarafından kabul edilen varsayımlar, inançlar, değerler ve teknikler bu bilimsel topluluğun gelecekteki araştırmaları için bir yön gösterici olmakta ve çalışmalarını temelini oluşturmaktadır.

Russell (1976), bilimsel bilginin tamamen gayri şahsi (impersonal) olmayı amaçladığını ve insan türünün kollektif bilinci (intellect) tarafından keşfedilen (discover) şeyi ifade etmeye çalıştığını söylemektedir (s. 17).

Yukarıda özetlemeye çalıştığımız gelenekler arasında bir seçim yapmak zorunda kalan sosyal psikologlar, "Tabiatçı Bilim Metafizikini" (veya Paradigma-1) seçmişler; araştırmalarını bu geleneğin varsayımlarına dayandırmışlardır.

1970'lere gelindiğinde, sosyal psikoloji içersinde artan hoşnutsuzluk, sosyal psikolojinin konusu ve kullandığı yöntem açısından yoğun bir eleştireye maruz kalmasına neden olmuştur. Bu öz-eleştirilerin yoğunlaştığı 1970'li yıllar "Kriz Dönemi" olarak adlandırılmaktadır.

Westland (1978), genelde, psikolojinin krizlerini ele aldığı "*Current Crises of Psychology*" isimli kitabında, konuyu "Laboratuvar Krizi", "İstatistiksel Kriz", "Bilim Krizi", "Felsefi Kriz", "Mesleksi Kriz" gibi başlıklar altında ele almaktadır.

Bu dönemde yayınlanan makalelerin bir kısmı, sosyal psikolojinin bugünkü "deneysel" görüşünün, hatalı, kuram ve yönetiminin ise, konusuna uygun olmadığını ileri sürerken (örneğin, Gergen, 1973), bir kısmı da, genelde sosyal bilimlerin, bilimsellik durumlarının zaman zaman eleştiriye tabi tutulduğunu, bunun ise tabiat bilimleri ile sosyal bilimler arasındaki ayrımın başarısızlığından kaynaklandığını söyleyerek, sosyal disiplinlerin bilimsellik statülerini savunmaktadırlar (örneğin, Schlenker, 1974).

Gergen (1973), bilimin amacının, sistemli gözlem yoluyla genel kanun ve kuramların ortaya konması olduğunu, oysa, insan etkileşimini kendisine konu olarak seçen sosyal psikolojinin kuramlarını dayandırdığı davranış örüntelerinin, psikolojik bilginin yayılması ile değişime uğrayacağını, bunun da kuramları değiştireceğini ileri sürmektedir (Aydınlanma etkisi). Yani, bir anlamda, sosyal psikolojik kuramların çoğu, genel geçer kuram ve kanunlar olmaktan çok, belli bir zamanı ve toplumsal problemleri yansıtan geçici bir bilgi birikimi olmaktadır.

Triandis (1975) problemin kaynağını, sosyal psikoloji kuramlarının, bir tek kültürdeki kısıtlı olguları açıklamak için geliştirildiklerinden, soyutlama (abstract) düzeylerinin düşük olmasında görmektedir. Oysa, birçok kültürlerdeki olguları açıklayabilmek için, bu kuramların daha soyut, daha az değişken (transitory) olması gerekmektedir.

Kanımca, sosyal psikolojinin hoşnutsuzluğa yol açan durumu; konusu (sosyal etkileşim) ile yöntemi (lab. deneyi) arasındaki uyumsuzluktan kaynaklanmaktadır. Doğal Bilimlerden etkilenilerek adapte edilen deneysel yöntem, kontrol edilmesi mümkün olmayan değişkenlerin etkisine açık bir konu olan sosyal davranışın incelenmesinde yeterince başarılı olamamıştır.

Açıkça görülmektedir ki, sosyal psikoloji, bir ayağı "Tabiatçı Metafizik" de, bir ayağı "Tarihsel Metafizik" de bulunmaktadır. Biri tamamen nesnel, soyut, evrensel olma iddiasını ileri sürerken, diğeri tamamen değerler, inançlar kısaca sosyotarihsel faktörlerce belirlenmektedir.

Schlenker (1974), Gergen'in (1973), sosyal olayların tarihsel bir özellik taşıdığı ve bu olayların tekrarlanamaz oldukları, dolayısıyla sosyal psikolojik kuramların genel geçer ve durağan (sürekli) olamayacakları tezine karşı, bunun aksini iddia ederek, tarihiaşan (tranhistorical) sosyal düzenliliklerin var olduğunu ileri sürmektedir. Kanıt olarak da "eğer sosyal süreçler Gergen'in inandığı gibi geçici olsalardı, Aristotle, Plato, Marcus, Kant, Locke, Rousseau, Hobbes gibi filozof ve sosyal yorumcuların yazılarının, çağdaş insanla ilgili kavramlaştırmaları hala etkilediği gerçeğini açıklamak güç olacaktır" tezini göstermektedir.

Bence, Schlenker ile Gergen arasındaki kutuplaşma, "geçiciliğin" (transient) veya "değişkenliğin" ne olduğunun açık olarak belirlenmemiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Ben burada Schlenker'in tarafına geçerek şöyle diyorum: tarihiaşan sosyal davranışlar vardır ve fakat bunlar zaman içerisinde farklı şekillerde kendilerini göstermektedirler. Örneğin, insanlar, geçmişte olduğu gibi bugünde birbirlerini öldürmektedirler. Öldürme davranışı değişmemiş, değişen sadece kullanılan araçlar olmuştur.

Konu ve yöntem uyumsuzluğundan başka, diğer bir eleştiri konusu da pratik endişelerden kaynaklanmaktadır. Allport (1968) bu sorunu şöyle ifade etmektedir: "sosyal psikolojinin, şu anda önünde duran güçlük, şöyle bir soruda yatmaktadır: Yöntemde ulaşılan nesnellik düzeyi, kapsamlı kurama ve pratik uygulamaya hizmet edebilir mi?"

Bu soru karşımıza, "saf bilim" ve "uygulamalı bilim" ikilemini ve bu iki uç arasındaki karşılıklı ilişkiyi çıkarmaktadır.

Bu konuda, Gergen (1973), saf araştırmanın da elde ettiği bilginin geçici olduğuna inanmakta, saf ve uygulamalı araştırma arasındaki ayrımı kaldırmamızı ve çağdaş sosyal meselelere yönelmemiz, düşünmemizi bu noktada toplamamız gerektiğini ileri sürmektedir.

Schlenker (1974) ise, saf ve uygulamalı bilim arasındaki ayrımın haklı olduğunu kanıtlamaya çalışmaktadır.

İmamoglu (1979), günümüz sosyal psikologları arasındaki hoşnutsuzluğun ve öz-eleştirisinin kaynağını, pratik sorunlara yeterli cevabın bulunamamasında görmektedir.

"Saf" ve "uygulamalı" bilim karşıtlığı, deneysel sosyal psikoloji paradigmasına yöneltilen eleştirilerde de kendini göstermektedir. Bu paradigma, hipotezlerimizi genel (broad) kuramsal formülasyonlara uygunluklarına göre seçmemizi ve bu hipotezleri manipülasyonlu labaratuvar deneyleri ile test etmemizi istemektedir. Oysa, bu paradigmaya yapılan eleştiriler, hipotezlerin, kuramsal meselere



uygunluklarından çok, sosyal problemlere olan uygunluklarına göre formüle edilmeleri gerektiğini ileri sürmektedirler (Mc Guire, 1973).

Görüldüğü gibi, deneysel sosyal psikoloji paradigması "saf bilim" tarafına ağırlık verirken, bu paradigmaya yöneltilen eleştiriler, "uygulamalı bilim" tarafını savunmaktadırlar.

Asch (1959), sosyal psikolojinin uygulamalı bir disiplin olmadığını, aksine görevinin psikolojik işlevler kuramına katkıda bulunmak olduğunu söylerken, sözlerine şunları da eklemektedir: "sosyal psikolojik araştırmaların sonuçlarını, henüz genel psikolojinin temel proposisyonları ile doğrulanmadan, uygulamada acele edilmesi, bilimden önce teknolojinin yaratılması gibi bir tehlikeyi beraberinde getirmektedir" (s. 366).

Bence, diğer sosyal bilimlerle hatta biyoloji ile (Pepitone, 1976; Wilson, 1980<sup>13</sup>) ilişkileri kaçınılmaz olan sosyal psikolojinin, diğer sosyal bilimlerle oluşturduğu trafik (Sherif, 1963, s.31) hala önemini korumaktadır. Yani, konulara disiplinlerarası bir yaklaşımla zaman-uzam boyutları içinde bakma gereği (İmamoğlu, 1979, s. 18) vardır. Bunun için olayları toplumsal ve bireysel gelişim açılarından karşılaştırmalı olarak incelemek gerekmektedir (Ibid, s. 18).

Hernekadar sosyal psikoloji 1950' lerden sonra laboratuvarına çekilerek bu trafiği biraz yavaşlatmışsa da, bunun sonucunda 1970'lerde beliren öz-eleştiri, tekrar bu trafiğin hızlandırılması gereğini vurgulamaya neden olmuştur.

Bugün sosyal psikologların, kendilerini eleştirir duruma gelmeleri, büyük ölçüde, sosyal psikolojinin bir disiplin olarak ortaya çıkmasındaki nedenleri (koşulları) gözönünde bulundurmamalarından, yani, sosyal psikolojinin "gelişim tarihini" göz ardı etmelerinden kaynaklanmaktadır.

Son on yılda sosyal psikolojiye yöneltilen eleştiriler, sosyal psikolojinin ilk günlerindeki (1908 ler) farklılaşmayı bütün tazeliği ile yaşatmaktadır.

O günlerde, Edward A. Ross, Sosyal psikolojiyi kolektif davranış yönüne çekiyor; William Mc Dougall ise, sosyal yaşamın temel belirleyicisi olarak bireyi görüyordu. Oysa, "sosyal psikoloji, kavramlarını ve işlem yollarını kendisinden ödünç aldığı mevcut düzene (order) karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştı. Çünkü, insanın doğasını tanımak için onun diğer insanlardan izole edilmiş bir şekilde araştırmaya konu olması, yeterli görülüyordu." (Asch, 1959, s. 366).

---

<sup>13</sup> Wilson (1980), Sociobiolojiyi, tüm sosyal davranışın biyolojik temellerinin sistematik çalışılması olarak tanımlamaktadır (s. 4).

"Sentezleyici Makale" önerisi, kaynaştırıcı ve sentezleyici çalışmalarla birbirine yakın alanlardaki kavramları tartışma ve ilişkileri gösterme gereği, bu disiplinlerarası trafiğin önemini vurgulamaktadır (İmamoğlu, 1979, s. 18).

Sosyal psikolojinin bu heterojen yapısını ve bunun gereğini belirledikten sonra akla şöyle bir soru gelmektedir: Böylesi karmaşık bir konuyu nisbeten homojen diyebileceğimiz doğal bilimlerin yöntemlerini kullanarak (özellikle lab.deneyini ) araştırmak ne derece sağlıklı bir sonuç verecektir?

Psikolojiyi, "sosyal olana kayıtsız" (socially Indifferent) olarak gören Littman (1961), psikolojinin, spesifik sosyal içerikle değil, psikolojik süreçlerle ilgilenmesi gerektiğini ve dikkatinin heryerdeki insanlara uygulanabilen proposisyonlar ve bu ara süreçlerle ilgili genel geçer (universalistic) kuramsal ifadeler (statement) üzerinde yoğunlaşması gerektiğini söylemektedir. Bu belirlemeyi kabul edenler için en uygun yöntem, deneysel desenler olmaktadır (nakleden: Berkowitz ve Donnerstein, 1982).

Görüldüğü gibi, psikolojiyi sosyal içerikten arınmış olarak gören bir psikolojik yaklaşım için, deneysel lab. yönteminin özellikleri bir ölçüde uygun olabilir. Fakat sosyal içeriği de göz önünde bulundurmamak zorunda olan sosyal psikoloji için bu yöntem tam anlamıyla yeterli olamamaktadır.

Bu durumda, sosyal psikolojinin (Genel) psikolojiden farklı olarak kendi konusuna uygun olan yöntemi seçmesi gerekmektedir. Bu seçimde, yöntemin uygunluğundan ve başarısından çok, araştırılan konuya uygunluğu gözönünde bulundurulmalıdır. Yani, amaç, hiç bir zaman araç olmamalıdır. Bu arada, Thorngate'in (1976) "sosyal davranışa ilişkin bir açıklamanın hem genel, hem basit, hem de doğru olması olanaksızdır." ifadesi ile dile getirdiği "**Kuramsal Basitliğin Olanaksızlığı**" ikilemi daima gözönünde bulundurulmalı, daima birşeylerden fedakarlık edilmesi gerektiği hatırdan çıkarılmamalıdır. Bu ise, sosyal psikolojinin içinde ve dışında bulunanların bilimsellik konusundaki önyargılarının yumuşamasına neden olacak ve sosyal psikolojinin sınırları konusunda onları bilinçli kılacaktır. Kanımca, bu bilinçlilik, olumlu ve yapıcı eleştirilerin ilk şartı olarak, gelişmeye giden kapının anahtarı olacaktır.

O halde, sosyal psikolojinin, konusu olan "sosyal davranışın" karmaşıklığını göz önünde bulundurarak, insanın üç yönü (Bio-Psiko-Sosyal) arasındaki dengeyi sağlaması gerekmektedir. Bunu başarabilmesi için de, sosyal değişkenler arasında çoklu ve iki yönlü korelatif ilişkiler kurabilen desenler oluşturması gerekmektedir.

Sosyal Psikoloji için, deneysel lab. çalışmalarından çok "alan deneyleri"<sup>14</sup> daha uygun görünmektedir.

Sosyal psikoloji aynı zamanda, güdülenmiş, normatif sosyal davranışı anlamak zorunda kalan bir alandır. Bu özellik, sosyal psikolojiyi çok-yöntemli (multi-method) bir bilim durumuna sokmaktadır (Forgas, 1983).

Günümüz sosyal psikolojisi, kuramlarının genellenebilirliğini artırmak için, yeni paradigmasında kültürler-arası (Cross-cultural) çalışmalara daha fazla yer vermek zorundadır (Gergen,1973;Triandis,1975). Bu zorunluluğu, Kağıtçıbaşı da (1973) yaptığı araştırmanın sonuçlarının, kültürler arasında geçerli olmadığını göremek dile getirmektedir (s. III).

Kültürler-arası farklılıkların da ötesinde, sosyal psikolojinin, bugüne kadar ihmale uğramış olan bireyler-arası farklılıkları da göz önünde bulundurması, geliştireceği kuramların olgunluğu ve geçerliliğine büyük ölçüde katkıda bulunarak daha "verimli kuram" (Generative Theory) (Gergen, 1978) olmalarını sağlayacaktır.

## KAYNAKLAR

- Allport, G.W. (1968). "The Historical Background of Modern Social Psychology. In Lindzey G. ve Aronson, E. (eds). **Handbook of Social Psychology**, C.1, Reading Mass: Addison-Wesley, ss. 1-80.
- Asch, Soloman E. (1952). **Social Psychology**. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, INC.
- Asch, Soloman E. (1959). "A Perspective on Social Psychology" In Sigmund Koch (ed.) **Psychology: A Study of a Science**, New York: Mc Graw-Hill Book Company, INC., vol.3, ss. 363-383.
- Berkowitz, L. ve Donnerstein, E. (1982). "External Validity is More Than Skin Deep: "Some Answers to Criticisms of Laboratory Experiments:" **American Psychologist**, 37, 245-257.
- Brickman, Philip. (1980). "A Social Psychology of Human Concerns" In Gilmour, Robin ve Duck, Steve. (eds.) **The Development of Social Psychology**. London: Academic Press, ss. 5-25.
- Brown, Roger. (1965). **Social Psychology**. New York: The Free Press.

---

<sup>14</sup>Sherif (1963, ss. 77-81) in çalışması örnek olarak verilebilir. (Kamp çalışması).

## SOSYAL PSİKOLOJİ'DE KONU VE METOD SORUNU

- Farr, Robert M. (1980). "On Reading Darwin and Discovering Social Psychology." In Gilmour, R., ve Duck s. (eds.) **The Development of Social Psychology**. London: Academic Press, ss. 111-136.
- Forgas, J.P. (1983). "What is Social about Social Cognition" **British J. of Soc. Psychology**, **22**, 129-144.
- Gerald, H.B. (1968). "Social Psychology" In E.Sills (ed.) **International Encyclopedia of the Social Sciences**. New York: MacMillan.
- Gergen, K.J. (1973). "Social Psychology as History." **Journal of Personality and Social Psychology (JPSP)**, **26**, 309-320.
- Gergen, K.J. (1978). "Toward Generative Theory" **JPSP**, **36**, 1344-1360.
- Harre, R. ve Secord P.F. (1972). **The Explanation of Social Behavior**. Oxford: Blackwell.
- Higbee, K.L. ve Wells, M.C. (1972). "Some research trends in Social Psychology during the 1960s." **American Psychologist**, **27**, 293-300.
- Hollander, Edwin P. (1971). **Principles and Methods of Social Psychology** (2. Baskı), N.Y.: Oxford Univ. Press.
- İmamoğlu, O. (1979). "Sosyal Psikolojiye 1970' lerde incelenen konular ve yöntem açısından genel bir bakış" **Psikoloji Dergisi**, **5**, ss. 14-19.
- Innes, J.M. (1980). "Fashions in Social Psychology" In Gilmour. R, ve Duck, **The Development of Soc. Psychology**, London: Acad. Press , 137-162.
- Jones, E.E. ve Gerard, H.B. (1967). **Foundations of Social Psychology**. N.Y.: Wiley.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1973). **Gençlerin Tutumları: Kültürler arası bir karşılaştırma**. Ankara: ODTÜ Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1979). **İnsan ve İnsanlar: Sosyal Psikolojiye Giriş** (3. Baskı), İstanbul: Cem Ofset.
- Kretch, D ; Crutchfield, R.S., ve Ballachey, E.L. (1962). **Individual in Society: A textbook of Social Psychology**. N.Y.: Mc Graw-Hill.
- Kuhn, T.S. (1962). **The Structure of Scientific Revolutions**. Chicago: Univ. of Chicago Press.
- Labmert, W.W. (1963). "Social in Relation to General Psychology and other Behavioral Science" In Sigmund Koch, **Psychology: A Study of a Science**, N.Y.: McGraw-Hill Book Comp. ss. 173-243.
- Levine. N., Worboys, C. ve Taylor, M. (1973). "Psychology and the Psychology textbook: A Social demographic Study. **Human Relations**, **26**, 467-478.

- Levine, N.(1976). "On the Metaphysics of Social Psychology: A Critical View." **Human Relations**, 29, 385-400.
- Littman, R.A. (1961). "Psychology: The Socially Indifferent Science." **American Psychologist**, 16, 232-236.
- Maccoby, E.E., Newcomb, T.M. ve Hartley, E.L. (1958). **Readings in Social Psychology** (3. Bsk.) New York: Holt.
- Maisonneuve, J. (1979). **Psikososyolojinin İlkeleri** (Çev: Selmin Evrim) İstanbul: İ.Ü.Ed.Fak.Yay. No: 1841.
- McDavid, J.W. ve Harari, H. (1968). **Social Psychology:Individuals, Groups, Societies**, N.Y.:Harper & Row.
- McDougall, W. (1908). **An Introduction to Social Psychology**. London: Methuen.
- McGuire, William J. (1973). "The YIN & YANG of Progress in Social Psychology: Seven Koans" **JPSP**, 26, 446-456.
- Pepitone, Albert, (1976). "Toward Normative and Comparative Biocultural Social Psychology" **JPSP**, 34, 641-653.
- Proshansky, H., Seidenberg, B. (eds.) (1965). **Basic Studies in Social Psychology**. N.Y: Holt, Rinehart & Winston.
- Reading, Hugo F. (1977). **A Dictionary of the Social Sciences** London: Routledge & Kegan Paul.
- Ross, E.A. (1908). **Social Psychology**, N.Y:MacMillan.
- Russell, Bertrand, (1976). **Human Knowledge: Its Scope and Limits**. London: George Allen & Unwin Ltd. (6.Baskı).
- Sampson, Edward E., (1978). "Scientific Paradigms & Social Values: Wanted- A Scientific Revolution" **JPSP**, 36, 1332-1343.
- Sargent, S. Stansfeld; Williamson, R.C. (1958). **Social Psychology: An Introduction to the Study of Human Relations** (2. Bsk.) N.Y.: The Ronald Press. Comp.
- Schlenker, Barry R. (1974). "Social Psychology and Science" **JPSP**, 29, 1-15.
- Secord, P.F., Backman, C.W. (1974). **Social Psychology**. Tokyo: McGraw-Hill Kogakusha, Ltd. (2. Baskı).
- Shaw, M.E., Costanzo, P.R. (1970). **Theories of Social Psychology**. New York: Mc Graw-Hill Book Comp.
- Sherif, M. ve Sherif C.W. (1956). **An Outline of Social Psychology**. (Rev.ed.) New York: Harper.

- Sherif, M. (1963). "Social Psychology: Problems and Trends in Interdisciplinary Relationships" In Sigmund Koch (ed.) **Psychology: A Study of a Science**, vol. 6, New York: Mc Graw-Hill Book Comp. 30-93.
- Triandis, H.C. (1975). "Social Psychology and Cultural Analysis" **J. Theory Soc. Behaviour**, 5, 81-106.
- Watson, G. (1966). **Social Psychology: Issues and Insights**, Philadelphia: Lippincott.
- Westland, G. (1978). **Current Crises of Psychology**. London: Heineman.
- Wilson, E.O.(1980). **Sociology**. Cambridge, Mass: The Belknop Press of Harvard Univ. Press, (Kısaltılmış baskı).
- Zimbardo, P.G. (1979). **Psychology & Life**. Glenview, Illinois: Scott, Foresman and Company (10. Baskı).